

דף פ

באורי פשט והערות לעיון

במאי פליגי, בשה ואפילו מקצת שה, רבנן סברי שה ואפילו מקצת שה ורבי אליעזר סבר שה ולא מקצת שה – ולפי זה אין הכרח לומר שר' אליעזר מסופק אם חוששים לזרע האב אם לאו, ואפשר שסובר שחוששים ודאי, וזה שאין נוהג בו אותו ואת בנו וגם פטור מן המתנות, לפי שאינו אלא מקצת שה' – אלא נוח יותר לומר שגם ר' אליעזר מסופק אם חוששין אם לאו, משתי סיבות; – א. כיון שאין הכרח לומר שנחלק עם חכמים בשני דברים, עדיף לצמצם מחלוקתם רק לשאלה אחת, אם מקצת שה נידון כשה' אם לאו.

ב. כדי להעמיד המשנה שכוי אין שוחטים אותו ביו"ט, גם אליבא דר' אליעזר, ולשיטתו מדובר בתיש הבא על הצביה, ולכך הוא בספק, שמא אין חוששים לזרע האב והרי כולו 'צבי', שמא חוששים והרי אין כולו 'צבי' ופטור. (עפ"י מהרש"א ומהר"ם)

רבנן סברי שה ואפילו מקצת שה – והלכה כחכמים (רא"ש; רמב"ם שחיטה יב, ה; טשו"ע יו"ד טז, ח). הנה דנו האחרונים אודות אתרוג המורכב, ויש שכתבו שפסול משום 'חסר', (ט"ז או"ח תרמט. ובשאר ימי החג שחסר כשר, כתב שפסול מפני שיתכן וחסר מן השיעור). ולכאורה נראה לדון לפסולו משום שאינו אתרוג שלם אלא חצי אתרוג. (ולכן אפילו בשאר ימי החג שאתרוג החסר כשר, כאן גרע יותר, שאינו אלא חצי אתרוג). ואין לדחות ולומר הלא הלכה כחכמים ש'שה' ואפילו מקצת שה, אף כאן נאמר אתרוג ואפילו חצי אתרוג – שלא מצינו סברה זו אלא שלא לפטור חצי השה מן המתנות או להפקיעו מאיסור 'אותו ואת בנו', (או חצי הצבי – לפטורו מכיסוי הדם), אבל אין לנו ללמוד מכאן להכשיר חצי אתרוג (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ב נח).

ע"ע באור – שמח (מאכ"א א, יג) שיצא לחלק בין שם כללי, כגון 'שה', שהוא כולל עזים וכבשים, ואינו שם מין ברור, שבוזה אומרים אפילו מקצת שה, ובין שם מסוים כגון 'עז' או 'כשב' שהוא שם עצם למין הברור, ואין המורכב בכלל. וע"ש עוד בבאור הסוגיא ובשיטת הרמב"ם. ובלא"ה כבר כתבו התוס' (בבכורות ג.) שאין להשוות הדרשות כשלא השווה הש"ס.

ולאיסורא – אבל אין לוקין מספק. וכבר עמדו מפרשים על מה שכתב רש"י שאינו לוקה משום 'התראת ספק', (וכיוצא בזה כתב להלן פו. במשנה) – והלא בלאו הכי אי אפשר להלקותו בספק, שמא לא עבר על הלאו. (ערש"ש, קובץ ענינים ועוד. ובדפוס סלאוויטא הגיהו 'דעבירת ספק'. – ע' גליון מהרש"א כאן וביו"ד טז, ח. וע"ע בהגהות רי"א חבר שבסוף המסכת).

ר' יוסי אומר: כוי בריה בפני עצמה היא ולא הכריעו בה חכמים אם מין חיה אם מין בהמה – משמע שהוא ספק חיה ספק בהמה. (ואין צד לומר שמא מין זה אינו לא חיה ולא בהמה – שסובר ר' יוסי שלא נבראו אלא או חיה או בהמה. עפ"י חזו"א כלאים ב, יב), ולכן אין לשחטו ביום טוב, שספק אם טעון כיסוי אם לאו. ואולם יש דעה אחרת שהוא בריה בפני עצמה, ואינו לא מין חיה ולא מין בהמה, ולפי אותה דעה מותר לשחטו ביום טוב, שודאי אינו טעון כיסוי. (עפ"י תוס' ביומא עד: ובכריתות כא. ד"ה כוי – עפ"י הסוגיות שם. וכבר כתבו הראשונים שפעמים רבות יש בש"ס ביטויים זהים במשמעויות שונות, (ע' למשל בתוס' לעיל סח. ד"ה אדם. וע' גם בריטב"א סוף יומא ובמאירי כתובות עט.). וכגון זה שלפנינו – 'בריה בפני עצמה' שבסוגיתנו, הכוונה לבע"ח מסוים,

להוציא הבא מן הכלאים או איל בר. ו'בריה בפני עצמה' שבסוגיות ביומא ובכריתות – משמעותו לסוג ומין חדש, שאינו לא חיה ולא בהמה.

עוד בענין הכוי ע"ד פנימית, שיש בו שילוב של סימני בהמה עם סימני חיה, והוא כממוצע המחברים – בספר 'אמרי פינחס' מקוריץ (השלם, תשמ"ח), ש"ס ומדרשים קכג-קכז).

'הני עזי דבאלא כשרות לגבי מזבח' – ואין זה נחשב שם לווי (ע' לעיל סב:) – כי באמת שמם 'עזים' סתם, אלא שמציינים את מקומם, עזים השוכנים ביער. (עפ"י תוס' סוכה יג. ד"ה משום. עוד היה מקום לתריץ, שאמנם אינם בכלל 'עז' שאמרה תורה, לפי שיש להם שם לווי, אולם בתורת קרבן נדבה כשר להקריבם, שהרי מכל מקום מין ממיני ה'צאן' המה – אבל נראה שהתוס' שלא הסבירו כן סוברים שכיון שפירט הכתוב 'מן הצאן קרבנו – מן הכבשים או מן העזים', אין להכשיר מין צאן אחר, שאינו בכלל 'כבש' או 'עז'. עפ"י שו"ת שבט הלוי ח"ד פט).

'ודלמא מינא דאקו נינהו... ודלמא מינא דתאו או מינא דזמר נינהו' – אבל איל צבי ויחמור ודישון היו ידועים להם, ולכך לא שאלו עליהם. (רש"י ומהרש"א מהדו"ב, עפ"י רש"י)

'שור הבר – מין בהמה' – וכן פסק הרמב"ם (מאכלות אסורות א.ח. והרשב"א תמה על כך, שנראה לפסוק כר' יוסי, שנימוקו עמו. וע' ברא"ש). ומבואר בתוס' (בד"ה ודלמא), שלדעת חכמים שהוא מין בהמה – כשר להקריבו על גבי מזבח.

ובספר אור שמח (מאכ"א שם) תמה מאד על כך, והלא יש לו שם לווי, ואינו בכלל 'שור' סתם, שהרי התורה הוציאתו מכלל שוורים דעלמא וקראתו 'תאו'. (והלא לשיטת תלמודנו, הן לחכמים הן לר' יוסי ה'תאו' הוא שור הבר, אלא שנחלקו אם הוא בהמה או חיה. אכן, לשיטת התוספתא והירושלמי, לדעת חכמים ה'תאו' אינו שור הבר אלא חיה אחרת, שאינם מתרגמים תאו – תורבלא. ולשיטה זו אכן שור הבר כשר למזבח, שהרי אין לו שם לווי, שאע"פ שנקרא 'שור הבר' אין זה שם לווי, וכמו 'עזי דבאלא', שכתבו התוס' בסוכה שאינו שם לווי, וכנ"ל).

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ד פט) באר היטב דעת התוס', שאמנם אינו בכלל 'שור' ו'פר' סתם, אך הלא מפורש בתורה שאדם מביא קרבן נדבה ממיני הצאן והבקר, ולא פרשה תורה איזה מין בקר הוא מביא, ועל כן, אם הוא מין בהמה, ודאי הוא בכלל בקר, ויכול להביאו בתורת נדבה (וע"ש שהביא סיוע לכך מסוגית זבחים לד, וכן מפשטות הלשון בסוגיתנו).

ובתוס' בניזיר (לה. ד"ה ולילף) הביאו בשם מהר"פ ששור הבר נתרבה מפרט וכלל. ובקרבן אורה שם תמה, כיון שהוא בהמה מדוע צריך לרבותו מדרשה.

דף פא

הערות וציונים

'דרכי אפטוריקי רמי...' – נתבאר בזבחים יב. וע"ע שו"ת חתם סופר יו"ד שמג; בית זבול ח"א יטה; חדושי הגר"י וינוגרד.

אם אין חוששין לזרע האב – דינו נקבע לפי מין האם בלבד, הלכך הבא מתיש וצביה, אין נוהג בו אוא"ב, וחייב בכיסוי בודאי ופטור מן המתנות, כחיה. והבא מן הצבי והתישה – הרי הוא כבהמה לכל דבר, ונוהג בו אוא"ב ופטור מכיסוי וחייב במתנות.

ספק אם חוששים לזרע האב אם לאו – אם נוקטים 'שה' / 'צבי' ואפילו מקצת, אזי אם אביו תיש ואמו צביה אסור לשחוט אותו ואת בנו, אבל אין לוקים עליו, מפני הספק. טעון כיסוי הדם בודאי (שהרי אמו צביה והריהו מקצת צבי ודאי), ופטור מן המתנות (משום 'המוציא מחברו עליו הראיה'). ואם אביו צבי ואמו תישה – נוהג בו אותו ואת בנו, ולוקים עליו. וטעון כיסוי מפני הספק, ואסור לכסות ביו"ט, וחייב בחצי מן המתנות (וי"א בכולן, כנ"ל). – וכן דעת חכמים.

ואם נוקטים 'שה' / 'צבי' ולא מקצת – היה אביו תיש ואמו צביה, אין נוהג בו אוא"ב, (שהרי ודאי אינו 'שה' שלם); חייב בכיסוי מפני הספק (שמא אין חוששים לזרע האב, והרי הוא 'צבי' גמור), ואסור ביו"ט; פטור מן המתנות מפני הספק. אביו צבי ואמו תישה – אסור באותו ואת בנו מפני הספק, ואין לוקים; פטור מן הכיסוי; וחייב במחצית מן המתנות (או בכולם, כנ"ל). וכן היא שיטת ר' אליעזר. (ואולם התוס' צדדו לתירוץ אחד, שלפי ר' יוחנן, רק לענין מלקות נתמעט מקצת שה, אבל לענין איסור, אפילו מקצת אסור).

לדעת הכל, השוחט את הצבי / צביה – אין אותו ואת בנו נוהג בבנו התיש ((שה ובנו אמר רחמנא ולא צבי ובנו. ונחלקו הראשונים אם מותר לכתחילה או אסור מדרבנן). והשוחט את השה – נוהג אותו ואת בנו בבנו הצבי. (שה, ובנו – כל דהו).

(יש דעות בגמרא (בכורות ז.) שלעולם אין טהורה מתעברת מן הטמאה, וכן נראה שפסק הרי"ף, שהשמיט את מחלוקת ר"א וחכמים. (וע' גם בחדושי הר"ן). והרא"ש כתב שהלכה כחכמים. וברמב"ם וש"ע (טו, ה) נראה שפסקו לענין זה שודאי חוששים לזרע האב, ואם שחט את הבא מן התיש והצביה ואת בנו – לוקה, והש"ך והט"ו תמהו על כך. וע"ש באה"ט).

וע"ע בדין כיסוי הדם ביו"ט בביצה ט.

דף פ

קכו. א. מהו 'כוי' והאם הוא חיה או בהמה?

ב. 'אילי הבר' 'עזי היער' 'שור הבר' – האם הם חיות או בהמות?

א. 'כוי' נחלקו בו חכמים: לר' אליעזר ומחלוקתו, הוא הבא מכלאים של חיה ובהמה, תיש וצבי, כנ"ל. דעה נוספת: זה איל הבר (תנא קמא דברייתא. וכן אמר רב נחמן, והוא חיה ודאי ולא בהמה. תוס'). דעה שלישית: כוי – בריה בפני עצמה, ולא הכריעו בו חכמים אם מין חיה או מין בהמה. (ר' יוסי. וכן אמר רב יהודה).

דעה רביעית: מין בהמה הוא (רשב"ג).

(יש דעה נוספת, שהכוי בריה בפני עצמה היא ואינו לא חיה ולא בהמה, ואינו טעון כיסוי הדם וכדו'. עתוס' יומא עד: כריתות כ.א.).

ב. 'איל הבר' – חיה. (תוס').

'עזי היער (בר)' – מחלוקת אמוראים; ר' זירא א"ר א"ר ספרא א"ר המנונא, וכן אמר רב הונא בר חייא: מין

בהמה, וכשרות על גבי המזבח. ואמימר נקט (וכן נסתפקו כמה אמוראים) שהוא מין חיה, וחלבו מותר. (וכן הלכה. רא"ש; רשב"א).

'שור הבר' (הוא תרגום של התאו המפורש בתורה) – מחלוקת תנאים; לחכמים, מין בהמה הוא. לר' יוסי, מין חיה הוא, שהרי התאו נמנה בין החיות. (הרמב"ם פסק כחכמים. ויש חולקים. רשב"א, וערא"ש. בתוס' מבואר שלדעת חכמים הוא כשר לגבי מזבח. ובאור שמח תמה על כך, הלא יש לו שם לווי ואינו בכלל שור. ובשבט הלוי באר שכוונת התוס' להביאו כקרוב נדבה, שכשר בכל מיני 'בקר').

דפים פ – פא

- א. האם שחיטת קדשים נחשבת שחיטה הראויה לאכילה אם לאו?
- ב. האם 'אותו ואת בנו' נוהג בקדשים לכל השיטות?
- ג. השוחט קדשים מחוסרי-זמן – האם הוא לוקה?
- ד. האם חייבים משום שחיטת קדשים בחוץ בשוחט אותו ואת בנו?

א. לפרוש רש"י, לרבי אושעיא כל שחיטת קדשים נחשבת שחיטה שאינה ראויה, כיון שאין התר אכילה בשחיטה אלא לאחר זריקת הדם. ואולם רבא הסיק שהיא שחיטה הראויה (שהרי השחיטה נצרכת להתר האכילה, ובלעדיה לא היה הבשר מותר). ודוקא כשזרק הדם לבסוף, אבל אם לא זרק, הוברר שהיתה זו שחיטה שאינה ראויה.

לפרוש התוס', אף ר' אושעיא לא חלק בדבר (למסקנא), ולכולי עלמא הרי זו שחיטה ראויה. (ע"ע בבאור סברות מח' רש"י ותוס', בחזו"א ריד).
ואולם בקרבן עולה סובר רבא שאינה שחיטה ראויה, לפי שאין בה אכילת אדם. ור' יעקב בשם ר' יוחנן חולק, היות ויש בה אכילת מזבח, נחשבת שחיטה הראויה לאכילה.

ב. לתנא דמתניתין, אותו ואת בנו נוהג בקדשים, בין בשוחט בפנים בין בחוץ, שאפילו כשהקרוב פסול ואינו ראוי לכלום, הרי זו 'שחיטה' המחייבת משום אותו ואת בנו.

ואולם ר' שמעון סובר שחיטה שאינה ראויה לא שמה שחיטה, ולשיטתו, כאשר שחט אותו ואת בנו בקדשים, אינו עובר משום אוא"ב, משום שהשחיטה הראשונה אינה נחשבת 'שחיטה', כי אינו ראוי לאכילה – כדעת ר' אושעיא. ואפילו אם ננקוט ששחיטת קדשים נחשבת שחיטה ראויה, גם כן פטור, כי שחיטת השני אינה ראויה, שהרי קרבן זה מחוסר זמן הוא ופסול להקרבה ואינו נאכל. וכן אם הראשון היה חולין והשני קדשים, ג"כ פטור מאותו הטעם – כן היא שיטת רש"י.

ואולם לפי גרסתנו בגמרא, וכן היא שיטת התוס', אסור לשחוט את השני משום 'אותו ואת בנו', אלא שרבא אמר שאין לוקין על כך משום 'התראת ספק', שמא לא יזרקו את דמו ויוברר שאינה שחיטה כלל. (וכתבו התוס' שאף ר' אושעיא מודה למסקנא ששחיטת קדשים נחשבת שחיטה ראויה, הלכך אסור לשחוט את השני אלא שאין לוקין, כאמור).

היה הראשון שלמים והשני חולין – לדברי הכל נוהג בו דין אותו ואת בנו, ולוקין. היה הראשון עולה והשני חולין – מחלוקת רבא ור' יוחנן אם נחשבת שחיטת הראשון 'שחיטה ראויה' אם לאו, וכנ"ל.

ג. לפי תירוץ אחד בגמרא, לוקין על שחיטת מחוסר זמן, (משום לא ירצה. ולשיטת ר' שמעון (בבחים קיד) לוקין משום לא תעשון...). ולר' זירא אין לוקין על כך, (שהכתוב נתק את הלאו לעשה).